

Фатма Алије и рађање турског књиженства

Фатма Алије (1862–1936) је прва турска романиста. Кћи је прослављеног историчара, правника, теолога и државника Ахмета Цевдет-паше који је био прототип конзервативног интелектуалца али и државног реформатора. Обе његове кћери, Фатма Алије и Емине Семије стекле су завидно образовање, знање француског језика, филозофије, књижевности и уметности. Фатма Алије је написала пет романа и више чланака посвећених углавном питањима положаја жене у традиционалном турском друштву. Овај рад ће бити посвећен њеном првом самосталном роману *Разговори* објављеном 1892. године у коме се по први пут у турској историји из угла једне жене дотиче питања интимног света жене, прве љубави, слободе избора. Иако је за своје време храбро покретала питања женске еманципације, Фатма Алије је остала привржена традиционалном исламском погледу на свет и положају жене. Упркос невеликој књижевној вредности њених дела, Фатма Алије је поставила темеље турског књиженства. Њено дело представља незаобилазан извор за изучавање турске женске књижевности која је до данас дала низ истакнутих имена и дела. Приметно је да се у последње време у Турској поклања све већа пажња Фатми Алије која је дуго времена била заборављена и прећукивана од стране историчара турске књижевности.

Кључне речи: Фатма Алије, *Muhadarat*, турска женска књижевност, Јелена Димитријевић, *Нове*, брак.

Фатма Алије (Fatma Aliye) (1862–1936) је прва жена у турском али и читавом исламском свету која је писала романе, преводила с француског језика, објављивала филозофске и социолошке чланке у часописима у којима је разматрала питања од значаја за живот и положај жене. Историја турског књиженства почиње њеним романом *Muhadarat* (Разговори) објављеним 1892. године, дакле када је Фатма Алије имала тридесет година.¹

Фатма Алије је кћи чувеног турског државника, правника и историчара Ахмета Цевдет-паше (Ahmet Cevdet Paşa) (1822–1895), писца првог турског грађанског законика. Заједно са старијом сестром Емине Семије (Emine Semiye) била је „пример типа интелектуалке танзиматског доба“, то јест процеса турске модернизације и европеизације у 19. веку. Дом Фатме Алије био је стециште интелектуалаца, супруга дипломата и других виђених личности.² Цевдет-паша је познат као реформатор-конзервативац, исламски учењак који се поносио својим кћерима и њиховом надареношћу за књижевност и уметност. образовање које су стицале од приватних учитеља у очевом конаку било је образовање у традиционалном стилу какво се од

давнина пружало кћерима државних и верских достојанственика. Фатма Алије и Емине Семије су осим класичних исламских дисциплина, поезије и источних језика научиле и француски језик, што је пресудно утицало на њихово упознавање са западном културом. Емине Семије је једна од првих турских жена које су се школовале на Западу. Седам година је провела у Француској и Швајцарској на студијама психологије и социологије, да би касније дуго времена живела у Паризу. Отуда је Емине Семије показивала радикалније ставове о еманципацији турских жена од сестре Фатме Алије, коју на Западу сматрају „исламисткињом“, будући да је била привржена традиционалном мишљењу у преиспитивању женског питања.³

Фатма Алије је у младости показивала живо интересовање за филозофију; благодарећи филозофским делима и расправама које је објавила сматра се и првом турском филозофкињом. У књижевни живот ушла је 1889. године преводом романа *Volonté* тада популарног француског писца Жоржа Онеа (Georges Ohnet). Име преводитељке било је изостављено и уместо њега написано само „Једна жена“. Превод је показао да Фатма Алије савршено влада и француским и турским језиком, те га је са много ласкавих речи похвалио тада водећи турски писац Ахмет Мидхат (Ahmet Mithat) у својим новинама *Тумач стварности (Tercüman-ı Hakikat)*. У предговору њеном првом роману, Ахмет Мидхат истиче да нико није могао да претпостави да је тако успео превод могао бити дело једне жене, те су га приписивали или самом Ахмету Мидхату, или Џевдет-паши, оцу Фатме Алије, или њеном брату Алију Седату (Ali Sedat).⁴ Потребу да сакрије прави идентитет није имала само Фатма Алије. Познато је да су се мушким именима потписивале и Џорџ Елиот (George Eliot) и Шарлота Бронте (Charlotte Bronte) и друге књижевнице у свету.

Постоји још једна занимљива појединост из живота ове турске списатељице. Њен супруг Фаик-бег (Faik Bey), ађутант султана Абдулхамида II (II. Abdülhamid), за кога се удала са седамнаест година, пуних десет година није дозвољавао супрузи да чита и пише, штавише био је спреман и да јој поцепа књиге које је читала. На срећу турске књижевности, забрана читања и писања потрајала је „само“ једну деценију.

Доба у којем је Фатма Алије живела и стварала било је доба друге генерације турских књижевника који су снажно носили покрет модернизације турске књижевности, такозваних танзиматских писаца на чијем челу се налазио већ поменути Ахмет Мидхат, необично плодан списатељ који је у први план стављао дидактичку улогу књижевности. Ахмет Мидхат је оличење писца који је писао зарад „промене цивилизације“, зарад просвећивања неуких маса. По његовом мишљењу,

цивилизацијски ниво народа могао се подићи тако што бисмо се „спустили на његов ниво, обратили му се његовим језиком и начином који се њему свиђа“.⁵ Романи које је писао требало је да послуже за забаву и поуку. Међу темама које је обрађивао биле су оне попут неједнакости жене са мушкарцем, при чему је бранио став да жене треба да се школују и раде једнако као и мушкарци и да треба да уживају иста права. Велика галерија ликова у његовим бројним делима углавном је приказана црно–бело, при чему су негативци обавезно на крају кажњени, а позитивни ликови идеализовани и на крају награђени за своје врлине.

Таква је била књижевна школа у којој је поникла и којој је припадала и Фатма Алије. Осим чињенице да је жена, и да је женско око обликовало њене ликове и сцене, она ни по чему другом није искорачила изван тог владајућег књижевног дискурса. Ахмет Мидхат јој је био духовни отац и заједно са њим написала је роман *Hayal ve Hakikat* (Машта и стварност), при чему се опет није усудила да потпише своје име. Прво дело под именом Фатма Алије објавила је 1892, то јест, роман *Muhadarat* по угледу на француске романтичаре у којем је снажно изнела ставове о породици, материнству, браку, верности, љубави и којих се доследно држала. Написала је укупно пет романа (*Muhadarat, Refet, Udi, Enin, Levayih-i Hayat*), неколико филозофских и историјских многографија (*Nisvan-ı İslam, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* и др).⁶ Сматрала је да је епоха 19. века „доба у коме је проза потребнија од поезије“.⁷ Фирдевс Џанбаз је у необјављеној магистарској тези под насловом *Женско питање у романима Фатме Алије* изнела став да се сви романи ове књижевнице могу сматрати великим романом у наставцима, будући да су по духу, теми, радњи веома блиски и уједначени.⁸ Фатма Алије је активно писала чланке за листове *Tercüman-ı Hakikat* (Тумач стварности), *Hanımlara Mahsus Gazete* (Новине за даме), *İkdam* (Напредак) и *Sabah* (Јутро) на различите теме из области историје, филозофије, историје ислама и шеријатског права. Текстови у којима је писала о питањима од значаја за положај муслиманске жене откривају њен конзервативни поглед на свет формиран у крилу исламске традиције коју је необично волела и бранила од напада са Запада. Вероватно је у томе велику улогу имао и отац Џевдет-паша, конзервативни реформатор који је као припадник верске елите прешао у цивилну бирократију.

Фатма Алије се залагала за већу слободу и самосталност жена, али уз поштовање традиционалних норми. Сматрала је да жене треба да се образују и читају, али да то образовање не треба да буде искључиво европско, већ традиционално исламско. „Јадне девојке савршено знају француску историју“, пише она, „али немају

појма о историји ислама! Научиле су све европске хероје и чувене личности, а ни по имену нису чуле за познате личности ислама и толике османске јунаке који су допринели слави Османлија.“⁹ Њено поимање модернизације подразумевало је очување сопствене културе и идентитета, а не слепо опонашање западних културних и образовних норми. Стога су у њеним романима жене учене, али привржене својим коренима и обичајима.

Роман *Muhadarat* (Разговори) је обимно дело чија се радња одвија у кругу једне османске породице вишег слоја. Централна личност је Фазила, љупка девојка која је одрасла у честитој породици Саи-бега, угледног представника османске елите. Фазила је рано остала без мајке принуђена да се стара о себи и млађем брату Шефику. Бригу о њима донекле преузима Муневер-ханума, удовица која живи у суседству и мајка мушког детета по имену Мукадем који је по пореклу, васпитању, друштвеном статусу идеална прилика за Фазилу. Брак између Фазиле и Мукадема договорен је између њихових родитеља још у њиховом детињству. Саи-бег, међутим, одлучује да се ожени младом, лепом и грамзивом девојком Целибе, чији долазак у Саи-бегов дом ремети устаљени начин живота и сигурност коју је Фазила имала. Целибе кује планове како да из куће што даље отера Фазилу и спречи њену удају за Мукадема. У договору са рођаком Сухом успева да оклевета Мукадема у Фазилиним и Саи-беговим очима и убеди Саи-бега да не дозволи брак између њега и Фазиле. Саи-бег ни једног тренутка не сумња у интриге своје супруге. Фазила, поражена и понижена, прихвата да се уда за Ремзија, трговца који пристаје да са њом прими и њеног млађег брата, али који јој ни по култури ни по начину живота није био ни до колена. Иако је Фазила уложила много труда да тај брак ипак успе, па чак и осетила љубав према мужу, Ремзи јој не узвраћа љубављу, него је вара. Фазила одлучује да изврши самоубиство. Ипак, у једном тренутку одустаје од своје намере и губи јој се сваки траг. За своје ближње она је одавно мртва. Фазила одлучује да под другим именом почне да ради као дадиља у једној богатој породици у Бејруту, где је продата као робиња. Породица која ју је прихватила наликује оној из које је и сама потекла. У међувремену, у Бејрут стиже и Мукадем који се лечи од туберкулозе изазване разочарањем у љубав. Судбина удешава да се сретну и препознају. Фазила, међутим, сматра да Мукадем треба да се ожени њеном штићеницом која се у њега заљубила на први поглед. Фазила, пак, за око запада младом Шебипу, сину свог послодавца, озбиљном младићу посвећеном послу. Пошто му призна да је још формално удата за Ремзија и да је брак због тога немогућ, Шебип

одлучује да се убије. У међувремену страда Ремзи, Фазилин муж, и брак са Шебином постаје стварност.

Радња романа је, очито, врло сложена, испуњена наглим обртима и узбуђењима у маниру романа 19. века. Фатми Алије се мора одати признање да је спретно планирала ток догађаја и да је приповест учинила занимљивом и читљивом. Роман се може анализирати као извор идеја Фатме Алије о низу животних питања попут љубави, љубави пре брака, брачних односа, мајчинства, верности, књижевности. Уједно, то је слика друштва у којем је Фатма Алије стасала као личност и писац и за чије вредности се доследно залагала.

Фазила (што јој и име казује – Врлина пуна) оличење је доброте, чедности и високе моралности. Изнад свега поштује оца, Мукадемову мајку Муневр, спремна је на личну жртву за млађег брата коме је заменила мајку. Када је реч о ступању у брак, Фазила је потпуно сагласна са тим да је то ствар очевог избора: „Знаш, зар не, да је право оца да изабере кћери мужа?“¹⁰ „То је очево право. Ја не могу да отнем ничије право. Да, мајчице, за мене је велика туга што остајем без вас, пристајем да умрем због ње, али не могу против оца.“¹¹ За брак, по мишљењу Фатме Алије, лепота није пресудно важна. „Кад је реч о браку, лепоту траже на другом, трећем месту.“

Љубав за Фатму Алије долази тек након склапања брака. Познанство пре брака је потребно и пожељно, и у том смислу она критикује бракове на основу провадацисања који се склапају без претходног познанства. За љубав, међутим, потребан је хармоничан брак као оквир у коме би духовне особине супружника биле у пуном складу. Иако је од детињства договорен брак са Мукадемом, Фазила успева да заволи Ремзија, човека који јој није био дорастао. Иако је била „одгојена за друкчије васпитаног мужа, а Ремзи за живот са друкчијом женом“,¹² Фазила се свим силама трудила да тај брак успе. Љубав је нешто чега се треба прибојавати, сматра Фатма Алије. „Оно што зову љубав је нешто чега се треба плашити. Ах, дете, не подлежи њеним чарима! Нек те не завара насмејано лице! Оно човека отрује.“¹³ Ипак, ишчекивала је од мужа ту „чудновату изјаву“ – „Волим те“, која „не застарева иако се толико пута изриче! Не хлади се. Ништа је не квари. У стању је да донесе унесрећеном срећу и срећнику несрећу.“¹⁴ Осим тога, њена јунакиња Фазила је кадра да одустане од своје љубави из детињства ако се за њу нису стекли неопходни законски услови. Одустала је од љубави према Мукадему и препустила га својој штићеници Ениси, а с друге стране, одбијала је и Шебинову љубав све док се није уверила да јој муж кога је

напустила више није у животу и не представља законску препреку. Према томе, љубав се за Фатму Алије реализује искључиво у брачној заједници.

Најкрупнији разлог за развод брака за Фатму Алије представља неверство. Ремзијево неверство и очева неспремност да је прими натраг у дом натерали су је на помисао на самоубиство. Ипак, иако је често прижељкивала развод, није била у стању да изговори ту реч зато што јој је звучала исувише ружно. Налазила је да јој је мање мучно да седи поред мужа који је не воли и поверава се сопственом срцу него да је сви у себи називају распуштеницом.¹⁵

Фатма Алије у роману показује толеранцију према полигамији. Фазила тако дозвољава мужу да са једном од робиња има дете, пошто она не може да га има, под условом да после рођења детета обезбеди ту жену и дете. У делу *Nisvan-ı İslam* (Жене у исламу) истакла је да полигамија није била обавезна у исламу и да се мушкарцима дозвољавало да узму више жена у посебним ситуацијама – када жена није могла да има деце, у ратним условима итд.¹⁶ То је посебно допуштала на селу, где је женама била потребна помоћ у обављању кућних и пољских радова. Ова прва турска романсијерка такође не иступа ни против постојања робиња или конкубина, које су биле саставни део богатих породица. Робиње и дадиље приказала је или као жене пуне достојанства и врлина, које су деци често замењивале мајке и другарице, попут Пејман у роману, или као опаке интриганткиње, попут Рефтар.

Мајчинство је врхунска вредност коју Фатма Алије посебно глорификује. Идеални тип мајке у роману је Муневер, Мукадемова мајка, која се после смрти мужа није поново удавала и која је пронашла снаге да изведе сина на пут и обезбеди му савршен одгој и школовање. Мајке је сматрала „првом школом“ (под тим насловом је објавила и један текст) и пресудним фактором у животу деце. Истраживачи њеног дела истичу чињеницу да у роману *Muhadarat* мајка Муневер остаје довољно снажна да се сама бори кроз живот, док Фазилин отац Саи-бег није кадар да сам одржи породицу принуђен да потражи нову жену и нову мајку својој деци.¹⁷ Он, штавише, постаје жртва своје грамзиве и препредене младе невесте немоћан да увиди сплетке које прави и несреће које изазива.

И у овом, али и у осталим романима Фатме Алије ликови су приказани искључиво као позитивни или негативни. Добро је само добро и на крају је награђено, а зло је само зло. Горка судбина Целибе и њене робиње Рефтар „награда“ је за сво зло које су проузроковале. Целибе је схватила да „срећа не долази само с богатством“ и да није знала да је цени „иако је њој дошла заједно с богатством.“¹⁸

Мушки ликови такође су приказани као крајности. Савршени мушкарци, поштени, честити, вредни људи су Саи-бег, Мукадем и Шебип. Њима су супротстављени типови попут бонвивана и ловца на мираз Набија и Фазилиног простог и неотесаног мужа Ремзија. У очи упада да су жене психолошки јаче и истрајније а да су мушкарци неретко играчке у рукама неморалних и опаких жена чије намере нису у стању да прозру. Сасвим је сигурно да је личност саме Фатме Алије у великој мери уграђена у ликове њених јунакиња. Извесно је да су породичне прилике какве је често виђала у грађанским домовима биле полазиште за романе ове књижевнице. Из тог разлога се њено дело може посматрати и као огледало стварности Османског царства с краја 19. века, и то огледало у руци једне учене и умне жене.

Први роман Фатме Алије и први „женски“ роман турске књижевности *Muhadarat* има чврст наративни ток у који се повремено убацује списатељица као наратор и тумач. Она се читаоцима обраћа непосредно, на пример: „Донекле смо описали дом у коме је свадба. А сада да усмеримо мисли и визије ка ентеријеру једног таквог свечарског дома.“¹⁹ „Ах! Јасно је о чему се ради! Јадна Февкије је ухваћена у замку и то затворених очију! Да ли ће јој Фазила успети да отвори очи? Или ће Февкије одбити руку коју јој пружа да изађе из те замке? То ће се касније видети!“²⁰

Занимљиво је и мишљење Фатме Алије о самој сврси и улози књижевности, што дознајемо из дијалога двеју другарица Фазиле и Февкије. „Обе девојке су извлачиле различит смисао иако су обе читале те романе, и доносиле сасвим друкчије судове. Романи су једну упозоравали а другу заводили. Романи су увек исти. Само су главе које их читају различите.“²¹ За Фатму Алије роман представља средство за пружање поуке. „Да, роман је лекција из етике. И то каква лекција! Лекција коју ће читаоци радо и кроз забаву научити.“²² Она сугерише да сваки читалац доживљава роман у складу са властитим искуством. Сматра да се не треба прибојавати описа зла на које се у романима може наићи и које може рђаво да утиче на омладину, јер је „боље да на папиру виде то зло“ и да „спознају да је зло зло.“²³

Одлика стила Фатме Алије јесу динамични дијалози, смисао за детаљ и леписи описи природе. „Место у Бејруту које зову Фистиклик је шеталиште – широка стаза која пролази кроз шуму стабала pistaћа са обе стране и која сеже све до подножја планине Либан и која потом прешавши њу допире до Дамаска.“²⁴ Њен роман првенац прожет је лепо обликованим мислима које су у исти мах одраз животног искуства и моралног лика Фатме Алије али и тежње да што је могуће више пружи ту моралну лекцију која је, по њеном мишљењу, основна функција романа. „Како је само машта

издашна и дарежљива! Докле само у једном трену уздигне човека. Колико сиромаша у секунди учини богатим.“²⁵ Пишући о заљубљености, Фатма Алије примећује: „Ватра која тек тиња гаси се дувањем, али све више сија што се у њу више дува када се разгори.“²⁶

Роман *Muhadarat* јесте прво дело турског женског пера, али се по радњи, стилу, наративном поступку не издваја из владајуће књижевне реалности Османског царства на крају 19. века. Ни идеје и теме Фатме Алије изнете у том роману, такође, не одступају из важећег духовног миљеа турског друштва које се мучило између Истока и Запада. Фатма Алије је пружица слику турског друштва са женом као средишњим ликом, мада јој је доделила ипак пасивну улогу у односу на мушкарца. Штавише, она је мање или више експлицитно апеловала на жене да очувају старе исламске традиције, да их се не одричу, да сачувају моралну чистоту и чедност, да прихватањем европске културе не забораве на своју, да љубав сачувају за брачну заједницу која је за њу била светиња. Ипак, истицањем неких тема попут образовања жене, брака, развода, полигамије, узимања судбине у своје руке Фатма Алије је омогућила да се убрзо чују и други храбри женски књижевни гласови попут Халиде Едип Адивар и других књижевница републиканског доба.

Фатма Алије и Јелена Ј. Димитријевић

Српска романиста Јелена Димитријевић (1862–1945) је у роману *Нове* више пута помињала сестре Фатму Алије и Емине Семије као перјанице нових освешћених жена у турском друштву на почетку 20. века. Посебно је истицала Емине Семије која је тражила од турских жена да се „развију“, тј. одбаце традиционалну ношњу и узму судбину у сопствене руке.

Роман Јелене Димитријевић објављен је 1912. године. Време и прилике које обрађује српска ауторка по свему су налик на оне које осветљава турска списатељица, чији је роман штампан 1892. године. То је време жилаве борбе између традиције и модерности, старог и новог, „чаробног сна Истока“ и буђења из истог. Као и у делу *Muhadarat* Фатме Алије, у фокусу је судбина младе Туркиње вишег слоја, њени несрећни бракови и колебања између жудње за слободом избора и окова патријархалних обичаја. Будући да је Јелена Димитријевић изврсно говорила турски језик, сасвим је вероватно да је читала романи Фатме Алије. „Организовали у Солуну

некакво Књижевничко друштво, па су за чланове узели и жене: Фатма-Алију и Емине-Семију, Ђулистан-Хисмету, Фатма-Фахреназу, Ниђар-хануму, још неке и – мене.“²⁷

Оба романа су по свим својим одликама примери тзв. женског текста. „По приповедном поступку окренутом унутрашњем свету ликова, подвојености младих јунакиња и самог доба о коме је реч“, пише Биљана Дојчиновић поводом новог издања романа *Нове*, „то је модернистички роман. У свакој случају и пре свега, *Нове* јесу женски текст.“²⁸ Исто се може рећи и за роман Фатме Алије. Штавише, и један и други одишу готово истом атмосфером и сентименталношћу. Обе јунакиње постављају готово идентична питања. Тема оба романа је мање-више заједничка.

За разлику од Фазиле, јунакиње Фатме Алије, Емир Фатма, јунакиња Јелене Димитријевић, показује више одлучности и потребе да сама уређује свој живот и бира себи мужа. „У Турака, затупаних као што је мој отац, још постоји један чудан, један страشان обичај, да дају девојку за непозната јој момка, и да жене момка невиђеном девојком“, пише Јелена Димитријевић. „Зашто ме отац удавао овако? Давао ме туђем човеку као неку ствар, невиђену! Па и ствар, кад се купује, тражи се да се види.“²⁹

Оно што посебно плени код српске романсијерке јесте луцидно проницање у душу младих Туркиња, тзв. „нових“. Јелена Димитријевић уочава колико се мучи и повија женска турска душа, колико је растрзана између тежње ка слободи и традиције којом је спутана. Последња два века турске историје протекла су у овој подвојености између жуђеног западног модела живота и културе и дубоко усађеног источњачког, који се поштује и носи у дубини бића. То најбоље изражава Ариф, гласноговорница „нових“, која је и сама свесна да је за промене потребна она дубока, интимна реформа која се најтеже постиже и најскупле плаћа: „Она зна да од тих што се зову `нове`, нове су дотле док не наступи неки тренутак кад из њих проговара оно што је с њима срођено, што им је у крви, чега ће се оне ослободити тек кад дође ред да их завију у неколико аршина бела платна.“³⁰ Једна пашиница то још директније каже: „Сва, цела моја душа је нова, али у њој има пуно старог.“³¹ (Подвукла М. М.)

Судбина главне јунакиње Емир Фатме то управо доказује. После све борбе, отпора породици, оцу, раскидања са вером и обичајима, започињања живота у Паризу, она постаје несрећна и болесна, дубоко разочарана и изневерена. „Сан је остварен, само што сам ја несрећна...“³² Своје тек рођено дете шаље оцу с молбом да га он васпитава, али у традиционалном духу. Иако је остварила сан да живи са човеком кога воли, да живи животом какав је упознала у француским романима, Емир Фатма, дубоко несрећна, пише оцу: „Отац, опрости ми!... Међу ђаурима сам више од годину

дана, али се нисам пођаурила; покривам главу, молим се Богу по нашем закону [...] Ја ти кћер шаљем уместо мене. *Ти јој име дај.* Ти је васпитавај; али, не као мене [...] *Прерано је за нашу мрачну земљу, за наше потпуно непросвећено друштво.*“ (Подвукла М. М.)

Јелена Димитријевић овим показује да се на почетку 20. века још нису били стекли услови за истински друштвени преображај и промену положаја турске жене. Тиме на неки начин даје за право Фатми Алије и њеној јунакињи Фазили која не руши обичаје и традицију, већ им се покоравала налазећи начина да у њиховим границама изгради за себе сопствени свет у којем ће бити срећна. Осим тога, Фатма Алије настоји да покаже да је срећа сасвим могућа и достижна у оквирима исламске традиције и да врлином и мудрошћу обдарена жена на њу има неприкосновено право.

¹ Иако је први роман из пера једне жене био роман *Aşk-ı Vatan* (Љубав према отаџбини) извесне Зухре-хануме, опште је прихваћено да је Фатма Алије прва романијерка у историји турске књижевности.

² Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, прев. Мирјана Маринковић, Српска књижевна задруга, Београд 2004, 198.

³ Şahika Karaca, “Fatma Aliye ve Emine Semiye’nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue 2, February 2013, 1481–1499.

⁴ Ahmet Mithat, “Kariîn-i Kirama, u: Fatma Aliye, *Muhadarat*, Özgür Yayınları, İstanbul 2012, 11–12.

⁵ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860–1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, 69.

⁶ “Fatma Aliye”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, 413–414.

⁷ Firdevs Canbaz, *Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2005. (необјављена магистарска теза), 72.

⁸ F. Canbaz, *Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2005. (необјављена магистарска теза).

⁹ Ş. Karaca, нав. дело, 1489.

¹⁰ F. Aliye, нав. дело, 152.

¹¹ Исто, 130.

¹² Исто, 129.

¹³ Исто, 248.

¹⁴ Исто, 190.

¹⁵ Исто, 213–214.

¹⁶ Ş. Karaca, нав. дело, 1494.

¹⁷ F. Canbaz, нав. дело, 61.

¹⁸ F. Aliye, нав. дело, 194.

¹⁹ Исто, 16.

²⁰ Исто, 103.

²¹ Исто, 104.

²² Исто.

²³ Исто, 106.

²⁴ Исто, 249.

²⁵ Исто, 36.

²⁶ Исто, 117.

²⁷ Јелена Димитријевић, *Нове*, Београд 2012, 155.

²⁸ Биљана Дојчиновић, „Чаробни сан Истока“ – стварност у роману *Нове Јелене Димитријевић*, поговор роману *Нове*, Београд 2012, 275.

²⁹ Ј. Димитријевић, *Нове*, 92–93.

³⁰ Исто, 167–168.

³¹ Исто, 195.

³² Исто, 256.

Литература

Akyüz, Kenan (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860–1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Canbaz, Firdevs (2005), *Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*. Ankara: Bilkent Üniversitesi (необјављена магистарска теза).

Димитријевић ,Јелена 2012). *Нове*, Београд: Службени гласник.

Дојчиновић, Биљана, „Чаробни сан Истока“ – стварност у роману *Нове Јелене Димитријевић*, поговор роману *Нове*, Београд: Службеник гласник, 2012.

Fatma Aliye Hanım (2012), ed. Fazıl Gökçek, *Muhadarat*, Özgür Yayınları.

Fatma Aliye”, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, 413–414.

Mithat, Ahmet, “Kariîn-i Kirama, u: Fatma Aliye, *Muhadarat*, Özgür Yayınları, İstanbul 2012.

Ортајли, Илбер (2004). *Најдужи век империје*, прев. Мирјана Маринковић, Београд: Српска књижевна задруга.

Şahika Karaca, “Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue 2, February 2013, 1481–1499.

Fatma Alije and the Birth of Turkish Women's Literature

Fatma Alije (1862–1936) is the first Turkish female novelist. She is the daughter of the celebrated historian, lawyer, theologian and statesman Ahmet Dževdet-Pasha who was a prototype of the conservative intellectual, but also a state reformer. Both his daughters, Fatma Alije and Emine Semije acquired significant education, the knowledge of French, philosophy, literature and art. Fatma Alije wrote five novels and several articles dedicated mostly to the issue of the position of women in the traditional Turkish society. This paper will be dedicated to her first independent novel, *Razgovori (Talks)*, published in 1891, in which, for the first time in Turkish history, a woman wrote about the intimate world of women, first love, freedom of choice. Although she courageously put forward the question of women's emancipation, Fatma Alije remained devoted to the traditional Islamic view of the world and the position of women. Despite the little value placed upon her work, Fatma Alije set the foundation of Turkish women's literature. Her work represents a crucial source for the study of Turkish women's literature which has until today produced various eminent names and works. Although the historians of Turkish literature forgot about Fatma Alije or purposely left her out for a significant amount of time, it is evident that recently this author has been receiving more and more attention in Turkey.

Keywords: Fatma Alije, *Muhadarat*, Turkish women's writing, Jelena Dimitrijević, *Nove*, marriage